

Edita Jankov, Novi Sad

Estera: šta nam kaže danas?

Sažetak

Priča o Esteri, koja je u središtu purimske vesele proslave, u osnovi je odraz sudbine Jevreja u dijaspori. Zaplet ove priče ukazuje na ono što je potvrđeno kroz čitavu istoriju jevrejskog naroda, a to je da je život Jevreja često nesiguran, da su oni u rasejanju potencijalno izloženi antisemitizmu i uvek postoji opasnost da postanu žrtve ove ili one političke opcije. Kraljica Estera, hrabra junakinja ove priče, potvrđuje sposobnost prilagodavanja, pri čemu ostaje verna svom poreklu. Te je osobine čine podjednako važnom i za hrišanske žene i otuda je priča o Esteri jedna od onih koja povezuje mnoge različite u veri, ali i životu.

Obeležja praznika Purim su vesele zabave i darivanje prijatelja, kao i siromašnih.

Ključne reči: *identitet, jevrejski narod, moć, položaj žene, pokornost, pobuna, Purim.*

1. 0 Uvod

Knjiga o Esteri (Megilat Ester) čini samostalan segment Biblije. Ona opisuje spasenje Jevreja od istrebljenja u dijaspori, zahvaljujući mudrosti, angažovanosti i lepoti jedne žene. Njena glavna junakinja je Jevrejka Estera koja je, zajedno sa svojim sunarodnicima, živela u persijskom podaništvu oko 5. v. pre n.e., nakon što ih je vavilonski kralj Nabukodonosor, proterao iz njihove zemlje. U to vreme u Persiji i u sto dvadeset sedam zemalja od Indije do Etiopije vlada car Ahašver (Kserks). Ahašver je moćan i vlada apsolutistički. Priča o Esteri daje uvid u onovremeni položaj žene, vladaočevu moć, problematiku istrebljenja i postojanje različitosti u suživotu etničkih grupa, razmatra dilemu da li ostati podređen ili pružiti otpor, a u krajnjem ishodu - to je dokumenat kome daje pečat ženski protest protiv muške dominacije. Na značaj Esterinog podviga ukazuje činjenica da se uspomena na taj događaj među Jevrejima slavi u vidu praznika zvanog Purim (kada su vesele zabave

i darivanje prijatelja, kao i siromašnih).

Sama priča nije opširna, a sadrži primere carske samovolje, elemente dvorske intrige, aspekte slavoljublja, ženski protest i pružanje otpora protiv moći. Estera je obrazac uspešne žene koja je u zamkama muškog sveta ostvarila jedan plemenit zadatak, zadatak riskantan zbog mogućnosti da bude lišena visokog statusa i carskog luksuza, pa čak i života. Zadatak motivisan opštim dobrom. Takva uloga je, po pravilu, namenjana muškarcima – ali ovde je to izuzetak i to povećava njen značaj (Klara Butting, 1999).

2.0 Sadržaj priče o Esteri

1. Gozba i caričina neposlušnost. Treće godine svog carevanja, pozvao je Ahašver upravitelje i sluge da bi pokazao bogatstvo i slavu carstva, i ta je gozba trajala sto osamdeset dana. Nakon toga je pozvao ceo narod na nešto kraće veselje, u trajanju od sedam dana. Na kraju carskog pira Ahašver naredi da pred goste izađe carica Vašti. Neka na sebi ima samo krunu, glasila je careva želja, i ništa više.³⁴⁵ Carica Vašti je to odbila i time izazvala carev gnev. Ne samo to, već je savet mudraca tu neposlušnost protumačio kao opasnost po čitav društveni sistem. Naime, muškarčeva moć i vlast u društvu odgovara njegovoj moći u sopstvenoj kući. Pojavila se, dakle, bojazan da će cacičina neposlušnost uticati na ostale žene pa će one, povedene njenim primerom, odbiti poslušnost svojim muževima. Po savetu mudraca car je kaznio Vašti tako što ju je oterao sa dvora (prema nekim izvorima, ona je ubijena).

2. Izbor nove carice. Kad se stišao carev gnev, on je počeo da traži novu caricu. Naredio je da skupe sve mlade i lepe devojke u Susan, glavni grad Persije. One su se ulepšavale dvanaest meseci: šest meseci uljem od smirne, a šest meseci mirisima da bi izašle pred cara. U dom carev bi svaka “uveče ušla, a ujutru bi se vratila u drugu kuću žensku” i više ne bi išla caru, osim “ako bi je hteo car”.

Živeo je u Susanu u to vreme Mordehaj, Judejac, i zauzimao visok položaj na dvoru (činjenica koja ukazuje na to da su Jevreji bili integrisani u društvo). On je odgajao Esteru, kćer svoga strica, koja je ostala bez roditelja. Na carevo naređenje da pred njim izađu sve mlade i lepe devojke, Mordehaj je nagovorio Esteru da izađe i doveo ju je na dvor. Ona je izašla pred cara i zadobila njegovu naklonost, ali po stričevom savetu, nije odala svoje poreklo. . “I caru omilje Jestira mimo sve druge žene i pridobi milost i ljubav njegovu mimo sve djevojke, te joj metnu carski vijenac na glavu i učini je caricom na mesto Astinino” (Knjiga o Jestiri (1-17), Sveto pismo, Beograd, 1960).

3. Otkrivanje zavere protiv cara. Ubrzo nakon toga, Mordehaj je doznao za zaveru dva dvoranina koji su stražarili u carevoj palati i dojavio to Esteri. (Po jed-

.....
³⁴⁵ U Bibliji ne piše da je od carice zatraženo da se pred gostima pojavi naga. Taj detalj, kao i neke druge pikantne pojedinosti, sadržane su u Midrašu, odnosno u raznim aramejskim prevodima.

nom tumačenju oni su bili nezadovoljni što su morali stalno da stražare otkad je Estera na dvoru, jer je car puno vremena provodio u njenim odajama). Estera je upozorila cara, te su ona dvojica završila na vešalima.

4. *Hamanovo slavloljublje i želja da istrebi Judejce*. Nakon tog slučaja, car je unapredio Hamana i postavi ga iznad svih knezova, za predsednika vlade. Svi su se pred njim klanjali, jer je car tako naredio, sem Mordehaja. On nije ustajao, nije padao ničice pred Hamanom. Pošto je Haman doznao da je Mordehaj Judejac, on odluči da mu se osveti tako što će ubiti ne samo njega, već će pogromom kazniti ceo njegov narod. U stvari, Mordehaj je demonstriranjem nepoštovanja čoveka na vlasti pokazao da Jevreji nisu spremni na *potpunu* asimilaciju u persijsko društvo, iako su u njega integrisani. Koreni Hamanove mržnje leže u antisemitizmu; naime, Haman potiče od Amelita, drevnih neprijatelja Izraelaca. Hamanovi motivi mržnje nisu dati u Bibliji, ali ima tumačenja za tu kobnu odluku. Tradicija Hamanovu mržnju prema Jevrejima tumači na sledeći način: on je u mladosti služio vojsci i jednog dana je on sa nekoliko drugova bio odsečen od ostale vojske. Haman više nije imao šta da jede i pije, pa je bio tako očajan da je prilazio svim drugovima i molio ih da mu daju vode i hleba i kleo se da će zauzvrat svom spasiocu do kraja života služiti kao rob. Svi njegovi drugovi su to odbili, jer su im namirnice bile potrebnije od roba. Samo jedan od njih je rekao: „Ako nas uskoro ne spasu, ionako ćemo umreti od gladi. Dođi i podeli sa mnom vodu i hleb!” Istog dana su Haman i njegovi drugovi oslobođeni i taj događaj je potisnut u zaborav. On se obogatio, osnovao brojnu porodicu i žudeo za moći. Tako se preselio u prestonicu Susan, stigao na dvor i tu postao prvi čovek do cara. Svi su morali da mu se klanjaju, ali je primetio da to jedan ne čini. Kad ga je opomenuo, ovaj reče: „Ne klanjam se nikome ko se zakleo da će biti moj rob”. I tu Haman prepozna Mordehaja. Ispričao je to svojoj ženi Ceriš (Šereš) i ona mu je savetovala da naredi da se Mordehaj ubije i time da poništi sramnu zakletvu. „To će biti teško – odvрати Haman – jer sam otkrio da je Mordehaj pod kraljičinom zaštitom”. „Onda moraš naći načina da ne ubiješ samo Mordehaja, već sve Jevreje u sto dvadeset sedam kraljevstava”. Ceriš je imala i lični motiv za osvetu. Bila je ljubomorna što Estera nju nije pozvala na gozbu, a možda još više nezadovoljna zbog toga što je za caricu izabrana Estera, a ne njena kći. U svakom slučaju, izvesno je da je Haman odluku o istrebljenju Jevreja doneo pod uticajem svoje žene.

I tako su prvoga meseca, a to je mesec nisan, dvanaeste godine carevanja Ahašvera bacili kocku, t.j. „pur” (množina: purim), da odrede dan pogroma: „od dana do dana i od meseca do meseca, do dvanaestog meseca, a to je mesec Adar”. Razaslali su knjige po glasilnicima da potru, pobiju i istrebe sve Judejce, staro i mlado, decu i žene u jedan dan: trinaestog dana meseca adara, i da razgrabe njihova imanja.

Stvarni razlog takve netrpeljivosti bi u velikoj meri mogao biti drugačiji način života Jevreja, poštovanje drugačijih zakona. Drugim rečima, netrpeljivost prema onima koji se razlikuju. Haman je za ispunjenje te namere bio spreman da plati u carevu riznicu deset hiljada talanata.

Konflikt između Hamana i Mordehaja i planirani pogrom persijskog vladajućeg režima nad Jevrejima i Jevrejkama opisan je u Knjizi o Esteri na takav način

da nas umnogome podseća na Vaštinu neposlušnost sa počeka priče i naredbu koja se odnosi na zauzimanje odlučnog stava muževa prema svojim ženama. Dvapat u Megilat Ester susrećemo povređenu arbitrarnost koja rezultira muškim gnevom, čiji je rezultat ukaz na državnom nivou. Prvo, odbijanje „prve dame” da se podredi apsolutnoj moći povod je za organizovano podređivanje *svih* žena. *Sve* su žene identifikovane sa Vašti. Drugo, pružanje otpora jednog jedinog čoveka izaziva kašnjanje čitave grupe. *Svi* Judejci su identifikovani sa Mordehajem. Vlastodršci se osećaju ugroženim pred onima koji su *drugačiji*, tačnije, pred *drugim* polom i *dru-gim* narodom. Oba dekreta su izdata i u pismenom i usmenom obliku na teritoriji cele kraljevine, potvrđujući totalitarističko razmišljanje.

Da se vratimo hronološkom sledu priče. Čuvši za svirep plan o istrebljenju Jevreja, Mordehaj je razderao svoje haljine i posuo se pepelom, vičući i plačući. U svim zemljama u koje je stigla careva zapovest nastala je velika žalost među Jevrejima.

Mordehaj je nagovarao Esteru da preduzme nešto u cilju izbavljenja svog naroda, a ona je pozvala Judejce prestonice da poste zajedno s njom tri dana, preuzevši tako solidarnost sa celim narodom. Ona i Mordehaj su prurušeni išli među jevrejski narod, podižući tako moral onima koji su bili osuđeni na smrt.

5. Esterina strategija. Esteri je trebalo mnogo hrabrosti da od cara zatraži milost. S jedne strane, sećala se šta se desilo prethodnoj carici kad je odbila poslušnost, a s druge strane, osećala je svojom dužnošću da nešto preduzme. U to ju je energično uveravao i Mordehaj. Rekao joj je da persijski kralj i njegov dvor nisu gospodari njenog života. Život, odnosno smrt određiće njeno učešće u istoriji jevrejskog naroda. Ako napusti svoj narod u tom odsudnom trenutku, nestaće i ona i njeno ime, kao i njena rodbina iz istorije. Ukoliko pomogne, odigraće istorijsku ulogu. Uostalom, njen izbor za kraljicu je, prema Mordehaju, bio znak da je ona u stanju da izbavi svoj narod. O tome, međutim, nema eksplicitno govora – možemo samo da izvedemo zaključak – da je on, Mordehaj, *muškarac* neposredno izazvao netrpeljivost prema Jevrejima, odnosno *da je njegovo ponašanje* bilo neposredan povod Hamanove srdžbe.

Estera konačno donosi odluku da izađe pred cara iako je on već trideset dana nije pozivao. Caru, naime, niko nije smeo da pride sve dok mu on ne pruži zlatnu palicu. Car je pružio prema carici koja je došla u njegove odaje bez poziva, s blagonaklonošću. Ona mu je tad rekla razlog svoje posete: poziva njega i Hamana na „objed koji je zgotovila”. Poziv bi prihvaćen, zajednička večera održana. Da li iz straha, da li iz taktičkih razloga, Estera tom prilikom ništa nije kazala caru o ogorčenju zbog opasnosti koja je zapretila Judejcima, i opet je prećutala svoje poreklo. Kada je car, u dobrom raspoloženju nakon gozbe, upita šta želi, ona uputi *drugi* poziv: da sutradan ponovo dođu on i Haman kod nje na večeru. Možda Estera nije imala hrabrosti da se caru odmah obrati molbom pa je tu prvu večeru iskoristila samo kao „pripremanje terena”. Ovakav razvoj događaja, međutim, izazvao je neočekivan obrt. Činjenica da je Estera i drugi put pozvala Hamana zajedno sa kraljem, posejale je seme sumnje kod cara. Estera je zaigrala na kartu izazivanja ljubomore.

Te noći car nije mogao da spava. Psihološka pozadina nesanice detaljnije je razrađena u Midrašu, u Bibliji je samo konstatovano da „Onu noć ne mogaše car

spavati". Car je, dakle, ili postao ljubomoran na Hamana – zašto Estera poziva i njega *dva* puta na gozbu – ili je posumnjao na zaveru. Sećao se zaveru ona dva dvoranina, tačnije, podsetio se iz dnevnika. Tamo je pisalo i to ko mu je javio za zaveru i zahvaljujući kome ju je izbegao. Naravno, bio je to Mordehaj. Ako ga je on upozorio tada, zašto ga ne upozori i sad – nametnulo mu se pitanje. Da li ga je onda nagradio za dobro delo što bi ga i ovoga puta navelo da iskaže lojalnost? Nije. Sad car iznenada odluči da ga dostojno nagradi kako bi onda s pravom mogao da očekuje da ga Mordehaj i ubuduće upozorava. Potreban mu je poverljiv čovek koga će moći koristiti ako dođe do rivalstva između Hamana i njega.

Upravo tada, usred noći, stiže Haman da saopšti caru da je pripremio vešala za Mordehaja, shodno donetoj odluci. Ali car i ne saslušavši ga upita: „Šta treba učiniti čoveku koga car hoće da proslavi?" Haman je bio ubeđen da car misli na njega pa odgovori kako zaslužnome treba doneti carsko odelo i dovesti konja na kom car jaše i staviti mu na glavu carski venac. Tako ga treba provesti gradskim ulicama. Tada car reče Amanu da tako učini Mordehaju.

Možemo da zamislimo Hamanov gnev. Besno je ispričao prijateljima i ženi šta car očekuje. Međutim, nije mogao da ne ispuni carevu naredbu. Uto stižu carevi dvorani da ga vode na *drugu* večeru kod Estere. Nakon gozbe, „napivši se vina", car velikodušno upita Esteru koju želju da joj ispuni. Ona tada izloži molbu da se pokloni život i njoj i njenom narodu. Tada je tek otkrila caru svoje poreklo, a Hamana nazvala zlikovcem, protivnikom i neprijateljem.

Scena koja je usledila takođe otkriva da je car bio motivisan ljubomorom. On je u gnevu ustao od stola i izašao u vrt, a Haman je za to vreme pokušao da izmoli Esterinu milost. On „bješe pao na odar gdje sjedaše Estera. I car reče: „E da li će i caricu osramotiti kod mene u kući?" Pod sumnjom da je pokušao da siluje Esteru, Haman biva odveden i obešen na ona ista vešala koja je bio pripremio Mordehaju.

Mordehaj je od cara dobio Hamanovu kuću, a na Esterinu molbu Judejcima je dopušteno da se brane i osвете svojim neprijateljima.

Tako glasi priča o Esteri koja leži u osnovi jevrejskog – veselog – praznika Purima. Ona je vekovima bila duhovna inspiracija jevrejskog naroda, u vremenima kobnim za opstanak, vremenima bremenitim nesigurnošću. Bilo je, tokom istorije, nažalost, i drugih koji su želeli da istrebe jevrejski narod, bilo je perioda kada je sudbina Jevreja bila nesigurna, a opstanak pod znakom pitanja, pa je ova legenda značila ohrabrenje i ulivala nadu.

U celoj *Knjizi o Esteri* Bog se nijednom ne pominje. Ako njegovo prisustvo nije eksplicitno naznačeno, to ne znači da je odsutan. Za razliku od verbalnog obraćanja, odnosno davanjem znaka u vidu plamena ili na neki drugi način, on možda stoji iza postupaka i upravo u *akciji* učesnika događaja primenjuje svoje postojanje. Niko od aktera se ne obraća direktno Bogu, ne moli za pomoć, već u kritičnim situacijama *postupa*. Ovako ili onako. Akcija karakteriše likove, susrećemo se sa dinamičnom radnjom i sledom odluka koje bivaju ostvarivane.

3.0 *Knjiga o Esteri* kao inspiracija umetnika

Dante je na jednom mestu pomenuo priču o Esteri u 17. Pevanju „Čistilišta“:
 „Ahašver, veliki, pored njega
 Estera, žena njegova i dobri Mordehaj
 Uvek pošten rečju i delom“.

Tema Estere je uvek predstavljala teškoću za dramsku obradu, jer je Esterin karakter donekle dvoznačan. Ona, doduše, spasava svoj narod, ali je prema svom mužu dugo neiskrena, pošto prećutkuje svoje jevrejsko poreklo.

Martin Luter nije voleo ovu priču i izrazio je žaljenje što je *Knjiga o Esteri* uvrštena u svetu Bibliju.

Ovu temu je obradio i Gete, na satiričan način. U ranim operama XVII veka, Estera je uvek pobožna spasiteljka svog naroda, bez negativnih crta.

Od slika poznate su one Rembrandtove: „Esterin banket“, koja se nalazi u Puškinovom muzeju u Moskvi i „Hamanov pad“ u galeriji Ermitaž, u St. Petersburgu.

4.0 Zaključak

Knjiga o Esteri smatra se istorijskim primerom progona Jevreja kakvih je u prošlosti bilo mnogo, a Esterino zalaganje i podvig izvor su nadahnuća, kao i ohrabrenja u najtežim trenucima po njen narod. Megilat Ester je prvenstveno hronika događaja, mada u različitim modalitetima, prepoznatljiva tokom vekova u brojnim zemljama dijaspore, jer priča o Purimu (odluci da se Jevreji istrebe, a da bacanje kocke odluči koji će dan označiti početak pogroma) objedinjuje nesigurnu sudbinu jevrejskog naroda tokom istorije. Ova legenda u kojoj je, zahvaljujući srećnom sticaju okolnosti, oružje ugnjetenih bilo okrenuto protiv ugnjetača, za Jevreje je vekovima značila izvor moralne snage.

Osim toga što ovaj odeljak Biblije objedinjuje sudbinu jednog naroda, *Knjiga o Esteri* je ujedno i zapis o položaju žene toga doba, a i o počecima njene emancipacije (Mieke, Bal, 1994).

Bezuslovna poslušnost koja se traži od carice Vašti izaziva njen otpor. Vašti odbija zahtev muškarca da se pojavi pred gostima (nije bitno da li naga ili ne) i zbog toga biva kažnjena. Poslušnost se zahteva i od Estere: najpre da se prijavi na „izbor“ za novu kraljicu, zatim da se prihvati herojskog zadatka i uputi molbu kralju da poštedi njen narod. Mordehaj je nagovara na akciju koju ona, posle razmišljanja, prihvata i odlučuje da dela. Njena akcija je konstruktivna i uspešno izvedena. Riskantan poduhvat ostvaren je primenom ženske taktike. Njena strategija uključuje kako diplomatsko taktiziranje, mudro snalaženje u muško-ženskim odnosima, a u isto vreme i postepeno osvajanje moći. Ono što je kod Vašti kategorično odbijanje da bude izložbeni objekat, kod Estere prelazi u misiju. Njih dve su u izvesnom smislu komplementarne i uloga koju je odigrala Vašti otvara prostor za Esteru. Ideologija muške dominacije je na početku eliminisala Vašti da bi na njeno mesto došla Estera koja će je osvetiti, preinačivši neposlušnost u pozitivnu akciju.

„Čitajući ovaj odeljak iz Biblije, nameće nam se pitanje identiteta. Mordehaj je Jevrejin u Persiji koji se, doduše, integrisao u društvo visokim položajem na dvoru, međutim, nije spreman na to da se svakome klanja. Ima osećaj lojalnosti prema kralju i to ispoljava kada mu javlja za zaveru. Pri svemu tome, ne krije svoj identitet, zna se da je Jevrejin. Poverljiv, pouzdan savetnik sa osećanjem za pravdu. Svojim držanjem, nepoštovanjem čoveka visokog ranga na dvoru koga iz nekog razloga ne ceni dovoljno, probudio je prikriveni antisemitizam.

Mordehaj mudro savetuje Esteri da krije svoje poreklo, te ona svome mužu neko vreme ne otkriva da je Jevrejka. Ona to čini iz poslušnosti, a verovatno i iz ubedenja da nije poželjno odmah na početku otkriti identitet. Latentni antisemitizam, odnosno socijalna distanca prema nekome ko je različitog porekla, mogli su biti ozbiljna prepreka kod njenog izbora za kraljicu. Odricanje identiteta, zatim njegovo prihvatanje po cenu životne opasnosti, protežu se kroz ovo delo u vidu unutrašnjeg konflikta, neizrečenih, ali tinjajućih previranja unutar ličnosti glavne junakinje.

Maska, metaforično prikrivanje identiteta, ima ulogu i kada ona odlazi među narod da ga bodri. Ova „višenamenska“ utaja identiteta, to predstavljanje za ono „što nisam“ uvek ima zaštitničku funkciju. Implikujući neiskrenost, u njenoj osnovi uvek leži motivacija da se neko poštedi od neprijatnosti ili opasnosti.

Knjiga o Esteri spada u patrijarhalnu historiografiju, pa ipak nosi ime Estere, a ne Mordehaja. Ta je priča podjednako važna za sve: jevrejsku tradiciju, hrišćanske religije i savremeni svet uopšte. Knjiga o Esteri jedna je neiscrpnih oko koje se mogu razvijati međureligijski razgovori u mnogo smerova. U tom pogledu je ona uvek aktuelna u literaturi i verskim zajednicama.

Literatura

- Butting, Klara: *Esther, a New Interpretation of the Joseph Story in the Fight against Anti-Semitism and Sexism, Ruth and Esther a Feminist Companion to the Bible (Second Series)*, edited by Athalya Brenner, 1999.
- Bal, Mieke: *Lots of Writing, Ruth and Esther a Feminist Companion to the Bible (Second Series)*, edited by Athalya Brenner, 1994.
- Sveto pismo: *Knjiga o Jestiri (1-17)*, Beograd.